

Jaroslav Petrbok a objev Koněpruských jeskyní

Jaroslav Petrbok and the discovery of the Koněprusy Caves

Jiří Kovanda

0. Abstract

Discovery of the Koněprusy caves on September 14, 1950 is inseparably related to the „nestor“ of the investigation of the Czech Karst - Mr. Jaroslav Petrbok, who has always been in the centre of attention for his extravagancy and has been subject of various often almost infantile stories and tales. Being the contemporary witness, the author of this article evaluates the real importance of this investigator who has gradually been forgotten and stultified often on purpose. As one of J. Petrbok's pupils I felt an obligation to set in order his creditable works during initial phases of the Koněprusy caves investigation, to clear him of various false allegations and untruths that were continuously granted to him and by this to rehabilitate him particularly in front of young investigators that basically think of him only as being a caricature of uneducated, eccentric and almost wild men who was just an obstacle to the modern quarternary research.

1. Úvod

Na podzim roku 2000 jsme společně vzpomínali padesáti let od objevu Koněpruských jeskyní. Při této příležitosti, ale i dávno před tím, vyšla řada článků i větších publikací, popisujících tuto významnou událost. Objev jeskyní potvrdil Petrbokem od roku 1922 (v časopisu Krása našeho domova) ražený termín Český kras - jakožto region s výskytem větších podzemních prostor či jejich systémů (Moucha 1988; Čílek 1992, 2000), i když podle ústního sdělení V. Ložka tento termín snad poprvé použil J. Axamit. S Petrbokem mnozí dlouhá léta nesouhlasili, neboť z území, budovaného spodnopaleozoickými vápenci Barrandienu byly do té doby známy jen jednotlivé, navzájem nepropojené krasové jevy, pro něž se tehdy - např. ve srovnání s Moravským či Jihošlovenským krasem název Český kras příliš nehodil.

2. Kdo byl Jaroslav Petrbok (25.X. 1881 - 14.XII. 1960)

Mladší zájemci o krasové výzkumy, kvartérní geologii, paleontologii či archeologii ho znají převážně jen z jeskyňářův důvěrně známých, o něm kolujících zkazek, rádobý obveselujících povídek, karikatur a opakovaně zesměšňujících historek. Petrbok však učinil během svého života naprosto nevidaný, obrovský kus práce. Jako víceméně samouk a v mládí obdivovatel některých významných postav české vědy, jako byli např. J. F. Babor či J. Axamit se vypracoval na nejpilnějšího publicistu svých bádání, jehož - samozřejmě na jiné úrovni - překonal až V. Ložek. Petrbok zveřejnil od roku 1908 do roku 1959 stovky drobných i větších článků, samostatných prací (včetně několika cestopisných, botanických i románových knih). Kompletní seznam všech jeho publikací se již bohužel nikdy nikomu nepodaří uspořádat, neboť jsou mezi nimi mj. i četné v novinách či různých časopisech rozptýlené, později již nikdy necitované, třeba popularizující drobné články či sdělení. Ani soukromým nákladem snad v roce 1948 vydaný seznam „Vlastních prací“ (vědeckých sdělení, seznamu přednášek a posudků z literatury) s 855 položkami není ani zdaleka úplný. Petrbok mi do tohoto seznamu v březnu 1952 připsal: „Touhle cestou jsem šel a jdu i dnes“.

Petrbokovy práce se netýkají jen území bývalé Československé republiky, ale také Bulharska, Rumunska, bývalé Jugoslávie a Palestiny a Sýrie, atd., neboť on byl živel neposedný, stále někde cestující a sbírající všechny možné odborně pozoruhodné poznatky, s nimiž pak obratem seznamoval širokou i odbornou veřejnost. Jeho píle byla nezměrná. Byl prakticky celoročním terénním výzkumníkem. Proto také mohl popsat takové množství jím nově zjištěných či jím revidovaných lokalit.

Zvláště významná byla Petrbokova činnost v krasových oblastech a v Českém krasu zvláště. Byl prakticky prvním výzkumníkem, který se snažil pochopit a definovat zákonitosti dynamiky jeskynní sedimentace a to na základě jak litologických a paleontologických, tak i archeologických studií. Sám si (po úpravách severského stratigrafického členění) vytvořil chronologické schéma holocénu a spolu s dalšími geology byl jedním z významných propagátorů Penck-Brücknerova kvadrilacialisického členění pleistocénu v extraglaciálních oblastech.

Jeho velkou zásluhou je i výchova a odborná podpora řady jeho žáků, jako byli M. Šnajdr, F. Prošek, R. Horný, I. Chlupáč, J. Kovanda, J. Kříž a další. Petrbokův význam kriticky zhodnotili a někteří z nich seznamy jeho literatury

Obrázek 1 Portrét Jaroslava Petrboka od F. Hofmana z roku 1948 (převzato: Chlupáč 1981)

Figure 1 Portrait of Jaroslav Petrbok from F. Hofman (1948; after Chlupáč 1981)

doplňili, jako např. Zázvorka (1961), Táborský (1961), Kukla (1962), Ložek (1955, 1956, 1962, 1964, 1981, atd.), Chlupáč (1981), Kovanda (1981a, b), Sklenář (1992), Kuranda (1995) a další.

3. Co se píše o objevu Koněpruských jeskyní

V literatuře nalezneme celou řadu údajů, které si v mnohém odporují nebo jsou velmi nepřesné, někdy až zavádějící. Uvádím jako příklady den objevu jeskyní, jméno objevitele, místo vstupu do jeskyní a nálezy toho nejvýznamnějšího objevu - prvního lidského pozůstatku - zadní části lebky. Do tohoto výčtu náležejí i údaje o účasti J. Petrboka při objevu jeskyní, jak je uvedeno dále.

Tedy nejprve **ke dni objevu jeskyní**. Považujeme za něj odstřelem zjištěný od nových prostor ve Zlatém koni a nikoli datum prolongací odkrytých vzdálenějších chodeb, propastí a domů:

14. září 1950: Mareš (1997), Kopš a Stehlík (1962), Lysenko (1970), ČTK ze dne 15.IX. 1970: Lidová demokracie, Zemské noviny, Svobodné slovo, Mladá fronta a Svoboda, Kopš (1973, 1975a, b), Linhart (1975), Vrátný (1984), Čílek (2000) a Komaško (2000).

Polovina září 1950: Stárka (1978).

Září 1950: Petrbok (1950b), Stárka (1984) a Březina (2000).

Začátek října 1950: Kukla (1951a), Kopš (1955, 1959) a Brabenec (1962).

5. října 1950: propojením se „Ztracenou“: Sklenář a Matoušek (1994).

12. října 1950: Klempera a kol. (1961), Fridrich a Sklenář (1976), Němec (1982) a Vlček (1997), a opět propojením se „Ztracenou“: Sklenář a Matoušek (1994).

Adresa autora: Dobropolská 26, 120 00 Praha 10 - Hostivař

Čes. kras (Beroun), 28 (2002), 19-26, 15 obr.

ISSN 1211-1643

ISBN 80-902098-6-6

15. října 1950: Prošek a kol. (1952), Stárka (1997) a Komaško (2000).

Konec října 1950: (hl) Lidová demokracie ze 21. I. 1959.

V říjnu 1950: Lion (1950): Stárka (1951a, b, c), Šnajdr a Mach (1951), Kukla (1952), (v.s.) Lidová demokracie ze dne 30.IX.1952, Kučera, Hromas a Skřivánek (1981), Saudek (1975), Vojtíš (198?), Bílková a kol. (2002).

Konec listopadu 1950: Rataj (1952).

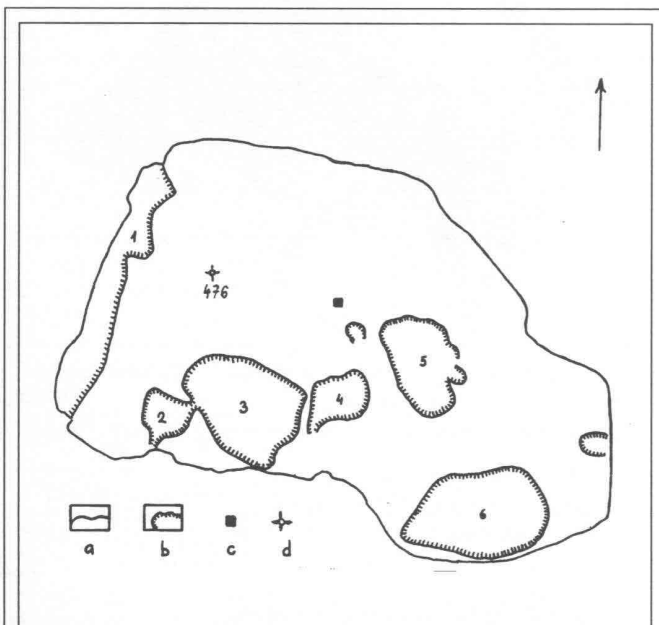
Na podzim 1950: Hampl-ČTK (1951), Mach (1951), Petrbock (1952), Stárka (1952, 1955), Imrich (1958, 1959) a Kopš (1961).

V roce 1950: Zázvorka (1951), (hl) Lidová demokracie z 9.VI. 1959, Stárka (1960), Kopš (1962), Dostál (1974) a Moucha (1994, 1996).

V zimě 1950-51: Prošek (1952).

Za objevitele Koněpruských jeskyní je nejčastěji považován Karel Mareš, eventuálně s jeho spolupracovníky Františkem Štěpánem, Karlem Chvojkou, Jiřím Jiránekem a Václavem Duhou. Jindy jsou uváděni prostě jen lamači, dělníci či skalníci z lomu. Podle Hampla-ČTK (1951) a Brabence (1962) jím byl také nesprávně jmenován sám J. Petrbock (Stárka 1997). Ze zápisů K. Mareše (1997) však jednoznačně vyplývá, že objevitelem jeskyní byl F. Štěpán (viz dále).

Stejně pozoruhodné je i označování místa objevu jeskyní v lomu na jižním svahu návrší Zlatého koně (kóta 476 m n.m.). Na obr. 2 je znázorněna situace jednotlivých lomů v době objevu jeskyní. Lom Zlatý koník byl tehdy samostatný menší lůmek, navazující na větší lom Houbův. Teprve po roce 1950 splynuly oba lomy v důsledku další těžby v jeden, nazývaný po větším jako Houbův.

Obrázek 2 Topografická situace lomů v chráněném přírodním výtvaru Zlatého koně v době objevu jeskyní: a - hranice chráněného území, b - lomové stěny, c - později zřízená správní budova jeskyní, d - vrchol Zlatého koně. 1 - Císařský lom, 2 - (Zlatý) koník, 3 - Houbův lom, 4 - Západní Herget, 5 - Hergetův lom a 6 - Jírův nebo Husákův lom (převzato: Němec 1982)

Figure 2 Topographic location of quarries in the natural reserve of the Golden Horse at the time of cave discovery: a - limit of protected area, b - quarry walls, c - cave administration building erected later, d - summit of the Golden Horse., 1 - Emperor's Quarry, 2 - Koník, 3 - Houbův Quarry, 4 - Western Herget's Quarry, 5 - Herget's Quarry, 6 - Jirá's or Husák's Quarry (after Němec 1982)

Houbův lom: Kukla (1951a, b), Stárka (1955, 1960, 1978, 1984), Kopš (1959), Klempera a kol. (1961), Fridrich a Sklenář (1976), Sklenář a Matoušek (1994), Moucha (1994), Vlček (1997) a Čilek (2000).

(Zlatý) Koník: Kopš a Stehlík (1962), Lysenko (1970), Hromas (1975), Kučera, Hromas a Skřivánek (1981), Vrátný (1984), Vojtíš (198?) a Komaško (2000).

Jižní úbočí Zlatého koně: Němec (1982).

Zlatý kůň: Prošek a kol. (1952) a Mareš (1997).

Císařský lom: (hl) Lidová demokracie z 9.VI.1959.

Nepřesnosti jsou i v údajích o nálezci prvního pozůstatku pleistocenního člověka - zadní části jeho lebky.

K. Mareš: Vlček (1951, 1957), Kopš a Stehlík (1962), Hromas (1975) a Mareš (1997).

J. Kovanda: Petrbock (1950a, 1952), Fridrich a Sklenář (1976).

F. Prošek: Hromas a Stehlík (1965).

Lomaři a dělníci: Vlček (1952b) a Stárka (2000).

Několik ukázek textů o účasti J. Petrbocka na výzkumu Koněpruských jeskyní:

Tak např. Mareš (1997) ve svých vzpomínkách píše: ... „Až při prohlídce lomu dne 14. září 1950, řed. Pastora, vedoucí Frič, Duha a já, Karel Mareš, jdeme nad lomem, když přijdu k místu, volá na mě lamač Frant. Štěpán, mistře, tu jsem právě po odstřelu přišel na díru ve stěně lomu. Byla tam díra 10 m dlouhá, 4 m šíře a 3 m výšky. Z této jeskyně vede chodba 13 m dlouhá... (podobně i Kopš a Stehlík 1962). Dále Mareš píše: ... „O tuto chodbu neměl žádný z vědců zájem, jen p. Petrbock z Národního muzea, kterého jsem zavola, kterého jsem znal již dříve. Mně nedalo a hrabal jsem v hlínách neustále a věci nalezené jsem dával p. Petrbockovi. Díra se pojmenovala po p. Petrbockovi - „Petrbockova sluj“ ... „Po tomto objevu, který se rozklíkl po kraji, teprve se dostavili studenti z Prahy, Kukla, Chlupáč a jiní, kteří nám pomáhali a věc hlásili na patřičná místa“... „pod komínem jsem našel lebku nosorožce, plno kostí bizona, koní, medvěda, hlavičku mořského orla a hlavně lidskou lebku, což jsme vynesli ven a zavola jsem prof. Petrbockovi, a ten pro věci přijel a odvezl do Národního muzea v Praze“.

V článku ČTK-Hampl (1951) se píše: ... „Svůj objev hlásili dělníci Státnímu archeologickému ústavu v Praze a již brzy na to začali členové Státního archeologického ústavu za vedení Jaroslava Petrbocka provádět výzkum. Profesor Petrbock objevil se svými spolupracovníky a za význačné pomoci dělníků z koněpruského lomu krápníkovou jeskyni, vzniklou“...

Lion (1950) mj. uvádí: ... „Bohužel se objev jeskyně rozklíkl brzy po celém kraji a lidé, kteří do ní vnikli, dopravili neodborným způsobem části kostí na povrch“.

Stárka (1951c) píše: „V říjnu tohoto roku, při odstřelu v lomu v blízkosti nejvyššího bodu kopce (označeného trianglem), byla odkryta dutina, z níž vedla další velmi těsná chodba do nových a neobyčejně rozlehlých podzemních prostor. Tato původně neprůlezná chodba byla pracně rozšířena několika obětavými zaměstnanci lomu. Byli to Jiří Jiránek, Karel Mareš, Franta Štěpán a jiní“... Nakonec článku píše: „Jeskyně na Zlatém koni byla pracovníky Geologického ústavu nazvána „Petrbockova sluj“, na počest našeho vynikajícího pracovníka v oboru archeologie a speleologie Jar. Petrbocka, který se především zasloužil o soustavný průzkum českého Krasu“.

Stárka (1952) dále zaznamenává: ... „Členové krasové sekce Přírodovědeckého klubu dojížděli pak do jeskyní pravidelně a 5. a 12. listopadu 1950 pronikli do domů nové jeskyně, kde v „Hlavním domě“ na povrchu suterénu kužele byly objeveny spousty zvířecích kostí. Zpráva o tomto objevu se rychle rozšířila. K jeskyni přijel J. Petrbock, jemuž spolupracovníci vynesli z jeskyně četné kosti, dnes uložené ve sbírkách Národního muzea v Praze“.

Kopš a Stehlík (1962) píší: ... „Jaroslav Petrbock přicházel mezi chlapy každou neděli“... „Z počátku se jako vědecký spolupracovník Národního muzea v Praze zúčastňoval všech výzkumných prací v jeskyních na Zlatém koni“.

Sklenář (1992) uvádí: ... „O Koněpruských jeskyních, při jejichž objevných průzkumech byl také on“... /tj. Petrbock/. ... „Tehdy už byly Petrbockovy pracovní metody stejně jako on sám reliktem zmizelých časů, ale reliktem účtyhodným a svým způsobem krásným, živým pomníkem doby nezištných vědeckých lásek a vášní, kterým vděčí mnohé odvětví za to, že se vůbec narodilo“.

Stárka (1997) konečně vzpomíná: ... „V souvislosti s objevem Koněpruských jeskyní se brzy po roce 1950 objevily různé články a zprávy, nepřesné nebo nesprávně popisující tuto událost. Autoři těchto zpráv byli někdy vedeni nedobrym úmyslem, častěji to však byla nedbalost a nedostatečné prověření skutečností s jeskyněmi souvisejících“... Dále píše: ... „Musíme zdůraznit, že při popisu postupných objevů jeskyní na Zlatém koni nejsme vedeni jakýmkoli osobními zájmy. Máme jen jeden zájem: říci pravdu, jak to vlastně při objevování těchto jeskyní bylo“... A ještě dále: ... „Mistr Mareš vynesl tento zvířecí pozůstatek“ /člověka/, „v čepici a přes četné překážky v podobě plazivek a oken se mu podařilo pronést kost bez nejmenšího poškození (17. listopadu 1950). V této době objev nové jeskyně i kosti tam nalezené přilákaly na Zlatý kůň badatele J. Petrbocka, který přes svůj vysoký věk (téměř 70 let) prolezl celou jeskyní a dostal se až do Hlavního domu, kde objevil další zvířecí kosti a zuby, které se pak dostaly - stejně tak jako nálezy z prvních dnů - do Národního muzea v Praze“.

V této první době, kdy nové jeskyně byly celkem volně přístupné každému, kdo byl ochoten místy se plazit po břiše, bylo z podzemí bohužel vyneseno a zašantročeno dosti cenného kosterního materiálu, který se časem v rukách

neodborníků zničil a poztrácel. Ničivá lidská ruka se dotkla i krápníkové výzdoby některých míst“.

Březina (2000) udává: ... „Účast J. Petrboka v první fázi objevů a jeho podíl na transportu osteologického materiálu z jeskyně bez řádné dokumentace nemohu doložit (tj. do konce roku 1950). Vím ale s jistotou, že nejpozději od počátku roku 1951 neměl do jeskyně volný přístup (stejně jako ostatní veřejnost) a hrabal „Dědkovu díru“... Dále: ... „Když byla v září 1950 objevena 50 m dlouhá jeskyně se středověkými průkopy, byla nazvána Petrbokovou slují. Jistě byl k tomuto objevu lomaři pozván. Mapování provedl Kukla se Šnajdrem. To se ještě nevědělo co bude následovat po dalších objevech. Doplněvala se jména dalších objevů a z celkového pojmenování komplexu jeskyní se jméno Petrboka vytrácelo“. Dále Březina uvádí nesmysl v článku Liona (1950) o pomoci členů Junáka z Prahy XIV při objevech jeskyní, neboť registrace této organizace byla ukončena již před rokem 1950.

To vše jen pro ilustraci nejednotnosti obsahu údajů a o úloze J. Petrboka při objevu a počátcích prací v jeskyních na Zlatém koni. Je to ovšem jen výběr citovaných statí.

4. Jak to tedy ve skutečnosti bylo?

Jelikož jsme spolu s Radvanem Horným a Ivo Chlupáčem byli prvními (tehdy ještě studenty), kteří vlezli společně s J. Petrbokem do skalníky tehdy objevených prvních částí jeskyní, chci zde na základě našich vzpomínek, deníku I. Chlupáče, korespondence J. Petrboka a s doplněním některých podle mne korektních údajů z literatury uvést vše na pravou míru a osobnost Jaroslava Petrboka tak při této příležitosti představit a rehabilitovat a to i s ohledem na kritiku jeho pracovních postupů (viz dále).

S Jaroslavem Petrbokem mne seznámil v roce 1949 Radvan Horný. On i Ivo Chlupáč se s ním znali již před tímto rokem. Pro Petrboka jsme s Horným nejprve kopali na konci roku 1949 výplň drobné jeskyňky na strmém, k V přivráceném svahu kopce Javorky (pravém svahu údolí) v Karlštejně-Budňanech. Tuto jeskyňku Petrbock nazval po Horném „Radvanskou“, ale později ji také uvádí jako „Liščí díru“ (obr. 3, Petrbock a Horný 1950; Petrbock 1955; Fridrich a Sklenář 1976; Matoušek 1988; Sklenář a Matoušek 1992, 1994). Na sklonku zimy 1949 a 1950 jsme s Petrbokem a Horným kopali ještě také v malé jeskyňce na Mramoru u Litně. Petrbock ji nazval po Kovandovi „Jirkovská“ (Petrbock 1955).

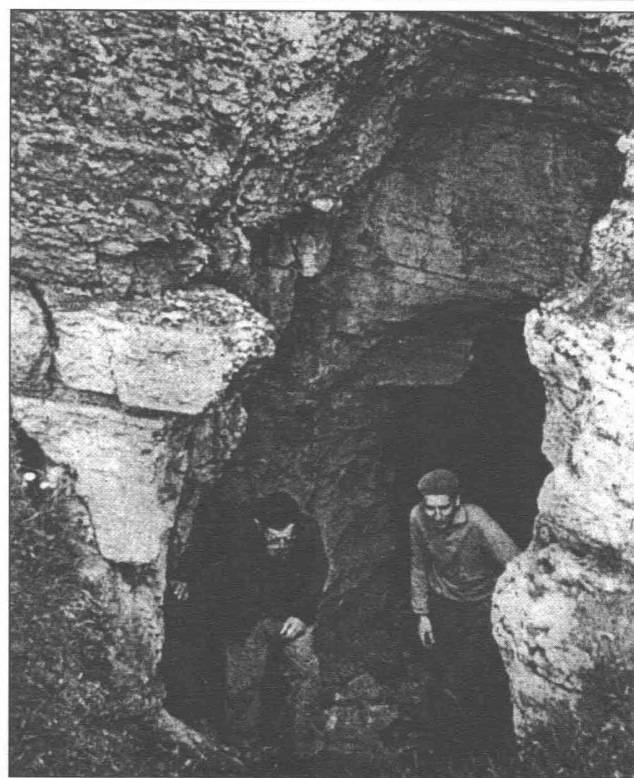
Potvrzuji tímto, že Jiří Kovanda, žák střední školy druhého stupně v Berouně odpracoval na našich společných výzkumných speleologických v Českém Krasu a to hlavně v jeskyních: „Radvanské, - „Ostrožné, Chlupáčově sluji, „Liščí díře“, a v lomu u S-rbska celkem 103 hodiny. Všechny materiál je uložen ve sbírkách Národního musea v Praze a částečně jest až v odborném tisku publikován.

Národní museum 14. VIII. 1950

Jaroslav Petrbock
ext. člen Stát. geol. ústavu

Obrázek 3 Potvrzení J. Petrboka ze dne 14. VIII. 1950 pro gymnasium v Berouně o účasti studenta J. Kovandy na výzkumech jeskyní Českého krasu
Figure 3 Confirmation of J. Petrbock from August 14, 1950 to Gymnasium of Beroun on participation of student J. Kovanda on cave research in the Czech Karst

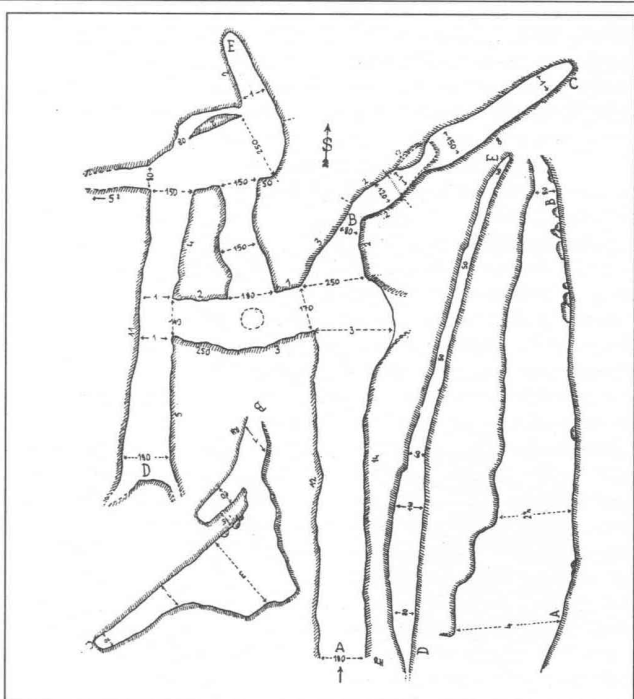
Na jaře 1950 se pak naše aktivita přenesla na výzkum jeskyně „Ztracená“ (jak ji Petrbock nazval) na Zlatém koni. Tu podle Sklenáře a Matouška (1994) zkoumal již v roce 1944 F. Prošek, zřejmě společně s Petrbockem (Kopš 1962). V roce 1949 se Petrbock do „Ztracené“ opět vrátil (Petrbock 1955; Kopš 1962; Lysenko 1970; Čílek 1991). V květnu 1950 jsme s Petrbockem, Horným

Obrázek 4 Vchod do „Ztracené sluje“ před jejím odstřelením (převzato: Petrbock 1955)

Figure 4 Entrance to the „Ztracená sluj“ Cave before it was blasted (after Petrbock 1955)

a Chlupáčem tedy opět zkoumali výplň této jeskyně (obr. 4, Petrbock 1950a, b, 1951, 1955; Stárka 1952; Matoušek 1988; Čílek 1991; Sklenář a Matoušek 1994). Ze 2. května 1950 je také plánek této jeskyně od R. Horného (obr. 5., Petrbock 1950a). „Ztracená“ se podle Stárky (1951c) a Kukly (1951b) také

Obrázek 5 Plánek „Ztracené“, vyhotovený R. Horným 2.V. 1950 (převzato Petrbock 1950a)

Figure 5 The plan of the „Ztracená“ Cave made by R. Horný on May 2, 1950 (after Petrbock 1950a)

nazývala „Jeskyň na Zlatém koni č. 1107“, podle Sklenáře a Matouška (1994) se jí říkalo i „Stará jeskyň“, podle Březiny (2000) „Bábiná díra“. Hromas (1975) dovozuje, že ... „průkopy v zadních částech „Ztracené sluje“ dokazují, že nepatrná část středního patra jeskyň byla přístupná až do 19. století, kdy byl úzký vchod zavalen a zapomenut“.

V průběhu dalších prací ve „Ztracené“ se přihodilo následující. Skalníci Mareš a Chvojka oznámili I. Chlupáčovi, že vědí o lomu, kde se také v hlínách nacházejí kosti. Na Chlupáčovu žádost šli společně s ním do opuštěného lomu na Kobyle, kde se ve stráni (kdysi uměle vzniklé lomem) skutečně nacházely fosilizované kosti větších obratlovců. Společně je tedy posbírali a 7. května 1950 je Chlupáč předal v papírovém pytlíku Petrbokevi, který z nich měl velkou radost (Petrbok 1950c, 1952; Fridrich a Sklenář 1976; Sklenář a Matoušek 1994; Mareš 1997; Čilek 1992, 2000). A tak jsme přešli kopat na Kobylu. Pracovali jsme na výkopech a sběrech hojných kostí a zubů obratlovců a ulit měkkýšů a to převážně buď o sobotách či nedělích prakticky až do objevu Koněpruských jeskyní. Na výkopech se podíleli vedle J. Petrboka, R. Horný, I. Chlupáč, J. Kovanda se svojí matkou a občas nám s velkými balvany a bloky vápenců pomáhali skalníci K. Mareš, K. Chvojka, F. Štěpán a V. Duha. Torzo zkoumané jeskyň Petrbok nazval „Chlupáčovou slují“. Výplň sluje byla stratigraficky zařazena do posledního interglaciálu a glaciálu. Seznam nalezených obratlovců a měkkýšů druhů viz in Kovanda (1973), kde je také uvedena do té doby zveřejněná literatura. Primitivní, převážně rohovcovou industrií odtud Petrbok zařadil do jeho tzv. „lartetieny“ (spadajícího do středního paleolitu). Název kultury odvodil nesprávně podle jména známého francouzského archeologa E. Lartet, což se vymyká zvyklostem (názvy kultur se zásadně odvozují od názvu typických lokalit).

Souběžně s Petrbokovými výzkumy v „Chlupáčové sluji“ probíhaly v lomu na Kobyle také výzkumy Chlupáče a Horného v jeskyni „Zlomené“ (Chlupáč a Horný 1951; Hromas 1962; Němec a Bosák 1980). Petrbok tuto činnost pečlivě sledoval, ale v této jeskyni nepracoval, protože v ní nebyly kvartérní sedimenty. Z rozpadavých a zvětralých sliveneckých krinoidových vápenců byly ze dna této jeskyň tehdy získány unikátní idiomorfne vyvinuté skaleoedry kalcitů velikosti od 3 do 17 i více cm! Petrbok se tehdy zajímal o genezi rohovcových úlomků, vyskytujících se ve výplni „Chlupáčovy sluje“ v podobě artefaktů. Ty pocházely podle I. Chlupáče a R. Horného z rozvětraleho lochkovského souvrství, původně ležícího v tektonickém nadloží vápencového komplexu s „Chlupáčovou slují“.

Na Kobylu za námi ihned po 14. září 1950 přišel K. Mareš s dalšími lomaři a oznámili nám svůj objev nové jeskyň na Zlatém koni.

5. Objev Koněpruských jeskyní

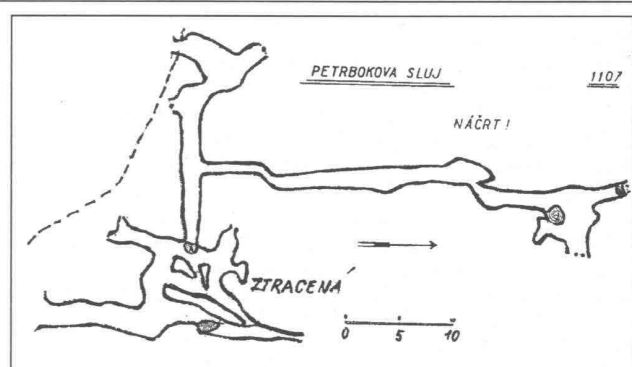
Objevitelem jeskyň byl tedy F. Štěpán. Bylo to 14. září 1950 v horní části jižní stěny Houbova lomu. Po rozšíření vchodu začali skalníci postupně pronikat dále do podzemí Zlatého koně. Mareš (1997) píše (jak stojí výše): ... „Protože o tuto chodbu neměl žádný z vědců zájem“ ... ujal se spolupráce se skalníky a prvních výzkumů J. Petrbok se svými spolupracovníky R. Horným, I. Chlupáčem, J. Kovandou (a později i s jeho matkou). Co tím Mareš myslel, že ... „o tuto chodbu neměl žádný z vědců zájem“ ... , neví. Oznámil ještě před vyrozuměním Petrboka objev jeskyň nějaké instituci? Zřejmě ano a protože Petrboka znal již z dřívějška, protože ... „Jaroslav Petrboke přicházel mezi chlapy každou neděli“ (Kopš a Stehlík 1962), obrátil se právě na něho.

A tak jsme se s Petrboke, Horným a Chlupáčem dostavili v doprovodu skalníků k nově objevené jeskyni na Zlatém koni a tím začala naše spolupráce. Lomaři pokračovali ve zmáhání dalších částí chodeb a Petrbokevi odvězďovali na jeho pokyn vše, co našli - od předmětů a památek ze středověku až po nálezy z dob nedávných (Mareš 1997; Hromas 1975).

Jelikož bylo nasnadě, že „Ztracená jeskyň“ bude zřejmě pokračovat do nově objevených jeskyní, začali jsme v ní znovu práce s vyklízením (v mnohém již přepracovaných) uloženin. Pod vedením J. Petrboka se J. Kovanda a R. Horný snažili dostat co nejdále. Když uslyšel I. Chlupáč, který v tu dobu pracoval v nově objevené jeskyni úder kopáček, začal se odtud také prokopávat ve směru, odkud se zvuky ozývaly. Tak se podařilo 24. září 1950 propojit „Ztracenou“ s nově objevenými jeskyněmi, později nazvanými „Petrbokovou slují“ (obr. 6, Chlupáčův deník; Petrbok 1951, 1952). I. Chlupáč vzpomíná, jak si po proražení úzkého otvoru podali ruce s R. Horným. Kopš a Stehlík (1962) však za den propojení obou jeskyní uvádějí datum 28. září 1950.

Dne 5. října 1950 se F. Štěpán prokopával dále k jezírku a tak znovu objevil kdysi užívané pokračování „Ztracené sluje“ (Vrátný 1984). ... „Jeskyň, která je v těsném sousedství „Ztracené sluje“ dali název „Petrbokova sluj“ ... (Lysenko 1970).

... „15. října 1950 se lomaři prokopali v severní stěně chodby do „Staré chodby“ s „Letošníkovou propastí“ a „Kuklovým domem“ a stranou objevili „Marešovu síň“ ... (Lysenko 1970; podobně Stárka 1952; Hromas 1975). ...

Obrázek 6 Kuklův náčrtek „Ztracené“ a tehdy nově objevené „Petrbokovy sluje“ (převzato: Kukla 1951a)

Figure 6 Sketch of the „Ztracená“ Cave and newly discovered Petrboke's Cave made by J. Kukla (after Kukla 1951a)

„Objev jeskyň byl spolu s nálezy oznámen pracovníkům Národního muzea. Průzkumu se ujmají členové Krasové sekce Přírodovědeckého klubu Karlovy univerzity v Praze (později Krasové sekce Sboru ochrany přírody při Společnosti Národního muzea)“ ... (Lysenko 1970).

Z uvedené je zřejmé, že se do té doby výzkumů nezúčastnil kromě skalníků a Petrboka s jeho spolupracovníky nikdo jiný.

... „Tři dny poté“ (tj. 18. října 1950) „slezla pracovní skupina krasové sekce propasti v jeskyni a zahájila mapování objevených prostor“ ... (Stárka 1952; Lysenko 1970; Němec 1982; Březina 2000).

20. října 1950 se do propasti zřítíl V. Letošník (byla proto po něm nazvána „Letošníkovou“ - viz výše; Kopš a Stehlík 1962; Vrátný 1984; Stárka 1997; Komaško 2000).

5. listopadu 1950 objevil plazivkou P. Batík tzv. „Novou jeskyni“, „Dům u Strážce“ a „Petrův dům“ (obr. 7; Lysenko 1970; Hromas 1975; Vrátný 1984; Komaško 2000). Stárka (1951c) uvádí tento den jako 6. listopad.

5. a 12. listopadu 1950 pronikli členové Krasové sekce pod vedením J. Kukly do „Pustého“ a „Hlavního domu“ (obr. 7; Stárka 1952; Hromas 1975; Vrátný 1984; Komaško 2000).

15. a 17. listopadu 1950 byly vyzdvíženy z povrchu hlinité výplně „Hlavního domu“ četné kosti obratlovců, včetně zadní části lidské lebky (Zázvorka 1951; Vlček 1952a, b; Lysenko 1970; Hromas 1975; Fridrich a Sklenář 1976; Stárka 1984, 1997). A zde se trochu pozastavíme.

Obrázek 7 Plánek středního patra Koněpruských jeskyní, stav z 10. I. 1952: K - komíny, Lp a Sp - propasti (převzato: Kukla 1952)

Figure 7 Plan of the middle level of the Koněpruské Caves from January 10, 1952: K - chimneys, Lp and Sp - chasms (after Kukla 1952)

„Zlatý koní“ je obrovská jeskyně
vagonu kostí! Mám povolení na odbyt
a výhřeb. Byl jsem tam sečten a jít!
Petrbok jsem! Na shledanou!
Ať práce! J. Petrbock

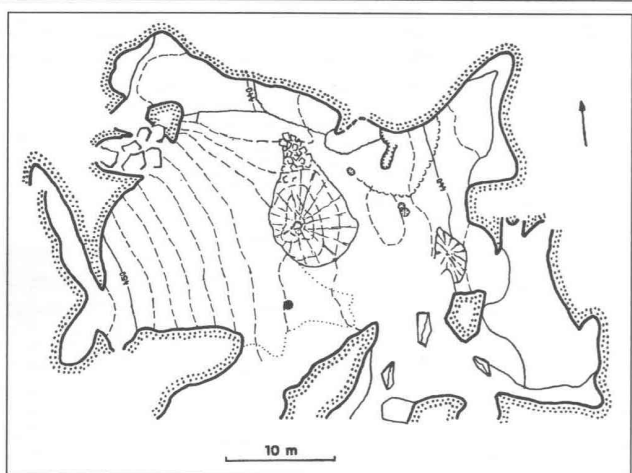
Obrázek 8 Text z korespondenčního lístku odeslaný J. Petrbockem M. Kovandové dne 17. XI. 1950 oznamující, že má povolení k výzkumu v jeskyních na Zlatém koni

Figure 8 Text from the postcard sent by J. Petrbock to M. Kovandová on November 17, 1950 announcing that he obtained the permission for research of caves on the Golden Horse Hill

Přítomnost J. Petrbocka na výzkumech Koněpruských jeskyní vadila jak členům Krasové sekce, tak i dalších zúčastněných pracovišť od okamžiku, kdy začal jejich výzkum, tj. od 18. října 1950. Vytýkali mu (a jeho spolupracovníkům), že pracuje bez jakéhokoli pověření (Petrbok jej však od Národního muzea měl - obr. 8) a naprosto neodborně, jen jako amatérský sběratel fosilií, zcela bez jakékoli dokumentace, atd. Snažili se mu proto účast na výzkumech co nejvíce znepřístupňovat. To ale nebyla jen svatá válka o čistotu a modernost výzkumu, ale také snaha získat prostor pro vlastní zásluhy, jakási prospektorská cizádostivost pracovníků vyvolených institucí, snad i žárlivých na to, že se některé unikátní nálezy dostávaly do Národního muzea.

Jaká tedy byla Petrbockova pozice skutečně? Byl jako první a jediný badatel k dispozici skalníkům ihned po objevu jeskyní v jejich jistě záslužné prologační činnosti. Radil jim, jak se při tom chovat, na co dávat pozor a hlavně - vše, co oni při výkopech našli od nich přebíral a odvážel do Národního muzea. To se týkalo zvláště všeho, co se našlo při výkopových pracích hned po objevu jeskyní, tj. středověkých i velmi mladých předmětů. Jejich stratifikace byla stejně pochybná, neboť uloženy a jejich obsahy byly většinou nejméně v druhotné pozici po dřívějších překopáváních zřejmě hledači pokladů, nebo se nacházely na povrchu jeskynních výplní.

Jiná situace nastala po objevu „Hlavního dómu“ a přilehlých prostor (obr. 9). Skalníci Petrbockovi ihned oznámili, že se tam všude na povrchu válejí četné staré kosti a jako ukázkou mu vynesli několik velkých kostí snad nějakého tura, koně či podobně. Petrbock ihned poznal, že jde o fosilizovaný, zřejmě pleistocenní materiál, a proto, že tehdy byly jeskyně prakticky přístupné komukoli (což se nejvíc obrazilo v ničení krápníkové výzdoby), vyzval tehdy

Obrázek 9 Plánek „Hlavního dómu“. Uprostřed je mohutný rozpadající se stalagmit. Černou tečkou je označeno místo nálezu zadní části lidské lebky dne 17. XI. 1950 (převzato a částečně upraveno: Prošek 1952)

Figure 9 The plan of the „Main Dome“. Great collapsed stalagmite in the centre. Black dot locates the founding place of the part of cranium of man from November 17, 1950 (modified after Prošek 1952)

Petrbok jak skalníky, tak i J. Kovandu s jeho matkou, aby zachránili před zničením a rozkradením vše, co se dá, neboť o uzavření jeskyní nemohlo být v tuto dobu řeči, protože těžba vápenců v Houbově lomu pokračovala stále dál do nitra Zlatého koně.

A tak zatímco jeskyňáři pracovali dál při odkrývání a mapování dalších prostor, sbírali jsme, bohužel z části již rozslapané a poničené kosti ve „Hlavním dómu“ a vynášeli je Petrbockovi na povrch. Při této příležitosti byla nejzajímavějším nálezem lebka srstnatého nosorožce (obr. 10), kterou našel

Obrázek 10 Lebka srstnatého nosorožce po jejím vynesení z „Hlavního dómu“
Figure 10 The cranium of rhinoceros after removed from the „Main Dome“

mistr Mareš. Na povrch jsem ji přes veškeré překážky (např. plazivkou) vynesl nepoškozenou (Petrbok 1952). Mne však při sběru kostí na povrchu jeskynních hlín v „Hlavním dómu“ zvláště zaujal jiný objekt. Na J od úpatí velkého stalagmitu vyčnívala z hlíny rozslápnutá, mírně vyklenutá, jinak celkem plochá kost, připomínající nějakou lebku. Po jejím bližším prohlédnutí jsem na ní poznal šev, jaký má lebka lidská. Proto jsem z hlíny opatrně sebral jednotlivé úlomky, na něž byla kost rozpadlá a při uvolnění poslední části kosti jsem poznal, že se zřejmě skutečně jedná o část lebky lidské. Místo nálezu bylo označeno kolíkem (Vlček 1952c). U vědomí důležitosti tohoto nálezu jsem uložil všechny úlomky lebky do své radiovky a požádal mistra Mareše, aby je zvláště vynesl a předal J. Petrbockovi, který byl v tu dobu na povrchu Zlatého koně (Petrbok 1951, 1952). K mé velké radosti mi Petrbock potvrdil, že jde skutečně o lidskou lebku (obr. 11) a dodal: „Toho si nesmírně považuji! Jen málokomu se podobný nálezy v životě podaří“. To bylo 17. listopadu 1950. Petrbock všechny vnesené kosti včetně lidské lebky předával V. Zázvorkovi do Národního muzea v Praze. Ve své zprávě Zázvorka (1951) tehdy šalamounsky napsal: „Zdá se, že není vyloučeno, že jde o části lebky primitivního člověka“.

Obrázek 11 Pohled s boku, shora a zezadu na zadní část lidské lebky nalezené dne 17. XI. 1950 ve „Hlavním dómu“ (převzato: Vlček 1952c)

Figure 11 Views of a part of cranium of man found on November 17, 1950 in the „Main Dome“ (after Vlček 1952c)

Poté jsme jeskyně navštívili ještě asi dvakrát, ale to již byla jiná situace. Výzkumem jeskyně se již vedle jeskynářů pod vedením J. Kukly začal zabývat i archeolog F. Prošek a další badatelé, kteří Petrbovu přítomnost nehodlali snášet.

Mohli bychom polemizovat, zda Petrbova prakticky pouze sběratelská činnost byla při počátcích výzkumu vhodná či zda výzkumu jen uškodila. Jistě by bylo ideální, kdyby se tehdy mohly jeskynní prostory uzavřít, aby nikdo nemohl nic ničit a výzkum by se pak prováděl standardním způsobem, nejlépe kolektivním zpracováním všeho materiálu, jak tomu bylo hned od počátku roku 1951. Situace však byla tehdy taková, jak jsem ji popsal. Proto nic nemůžeme zpochybnit úlohu J. Petrbova, který byl jako první a jediný zkušený pracovník přítomen po několik týdnů po objevu jeskyně při výkopech, prolongacích a sběrech archeologických a osteologických materiálů, které se tak přece jenom zachránily. Žádný samostatný výzkum (s výjimkou „Ztracené“) v Koněpruských jeskyních Petrbov neprováděl, takže ani nemohl cokoli poškodit či snad nenávratně zničit. Kostí a zuby byly ve „Hlavním domě“ - jak výše řečeno - sbírány pouze na povrchu jeskynních hlín a to převážně při úpatí zmíněného stalagmitu a pod komíny, kam kdysi napadaly z povrchu. Kromě vlka, jehož kostra se zachovala na povrchu v celku (obr. 12), jednalo se prak-

Obrázek 12 Úplná kostra vlka, nalezená na povrchu jeskynní výplně (převzato: Mach 1951)

Figure 12 Complete wolf skeleton, found on the surface of the sediments (after Mach, 1941)

ticky o různé, bez ladu a skladu roztroušené jednotlivé a často neúplné (a rovněž návštěvníky rozšlapané) kosti. Možná, že kdyby tehdy mohla být jejich situace patřičně zakreslena, mohli bychom získat něco více údajů o dynamice tvorby sedimentů ve „Hlavním domě“, popřípadě doklady o chování šelem dostavších se do jeskyně v době komunikace „Hlavního domu“ s povrchem Zlatého koně. Možná. To ale s ohledem na frekvenci příchodů zvědavců do jeskyně tehdy možné nebylo.

6. A jak to bylo dál?

4. prosince 1950 prolezl J. Kukla komínem do svrchního patra Koněpruských jeskyní a objevil tak „Mincovnu“ (Lysenko 1970; Hromas 1975; Vrátný 1984; Stárka 1997; Komaško 2000).

6. prosince 1950 se sešel Krasový komitét při Československé národní radě badatelské. Schůzi vedl J. Kukla. Bylo dohodnuto zastavit těžbu na stěně Houbova lomu s původně zjištěným vstupem do jeskyní. Bylo však již pozdě, neboť jak jeskyně „Ztracená“, tak i nově objevený vchod do jeskyní ze 14. září 1950 byly již stejně odtěženy. Komitét na své schůzi pověřil Státní archeologický ústav v Praze uspořádáním komise odborníků a zástupců zainteresovaných složek. Ta se konala na Zlatém koni 18. prosince 1950 pod vedením tehdejšího ředitele Státního archeologického ústavu v Praze akademika J. Böhma. Petrbov přizván samozřejmě nebyl. ... „Československý krasový komitét pověřil prováděním výzkumů Státní archeologický ústav, Ústřední ústav geologický a Krasovou sekci Přírodovědeckého klubu v Praze. Vedení výzkumných prací bylo svěřeno Státnímu archeologickému ústavu v Praze“ (Rataj 1951) pod vedením Františka Proška (Stárka 1952; Klempera a kol. 1961; Lysenko 1970; Hromas 1975; Němec 1982; Sklenář a Matoušek 1994; Vlček 1997).

Podle Stárky (1952) v první polovině prosince, podle Březiny (2000) koncem prosince 1950 byl proražen komín z „Hlavního domu“ na povrch Zlatého koně. Tímto komínem také po jeho vyčištění sestoupil J. Petrbov naposledy do „Hlavního domu“ a jeho přilehlých prostor. Zde byl také fotografován Hampl - ČTK (obr. 13), stejně jako tentýž den u ústí zmíněného komína. Svět v obrazech obě foto zveřejnil až 28. července 1951, podobně jako čas-

Obrázek 13 „Hlavní dóm“, konec prosince 1950. J. Petrbov s J. Kovandou (uprostřed) a se skalníky (zleva doprava): K. Marešem, K. Chvojkou, J. Jiránekem a F. Štěpánem (objevitelem jeskyní). Převzato: Hampl - ČTK 1951

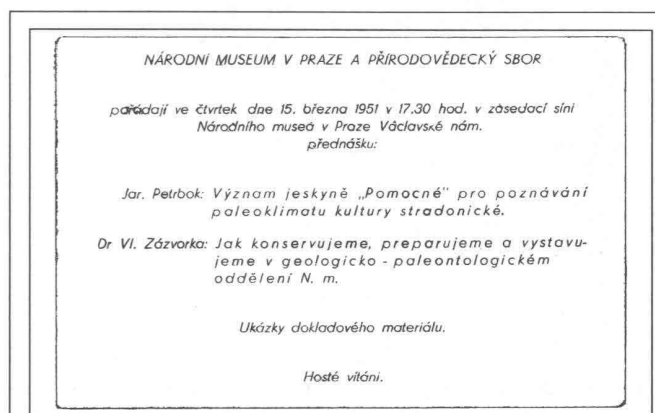
Figure 13 „Main Dome“, the end of December 1950. J. Petrbov with J. Kovanda (in the middle) and with stone-breakers (from the left to the right): K. Mareš, K. Chvojka, J. Jiránek and F. Štěpán (discoverer of the caves). After Hampl - ČTK 1951

pis Czechoslovak Life až v lednu 1952. Žádné zámky na poklopu nad ústím komína tehdy odřezány nebyly (Březina 2000), neboť tam ještě žádný poklop instalován nebyl. Byl jsem tehdy při tom.

A to bylo naposledy, kdy se J. Petrbov objevil v Koněpruských jeskyních. F. Prošek mu jménem Státního archeologického ústavu vstup do jeskyní dosti nevybíravým způsobem zakázal.

Stárka (2000) píše: ... „Z moci úřední byl Petrbov nucen poslední nálezy odevzdat Proškovi a výzkumů v jeskyních se vzdal“. Petrbov to ovšem nesl velmi těžce, zvláště proto, že mu to provedl jeho bývalý žák. Nic se ale nedalo dělat. Končil rok 1950.

Od počátku roku 1951 se J. Petrbov spolu s J. Kovandou a jeho matkou a příležitostně s učitelem Matejskem a jeho školáky ze Suchomast věnovali výkopu další lokality na Zlatém koni, výplni komínovitě jeskyně jím nazvané „Pomocná“, jinými uváděné jako „Dědkova díra“, nacházející se nedaleko na Z od komínovitěho vstupu do „Hlavního domu“. Výkop v „Pomocné“ skončil v 11-ti metrech na velkých balvanech. Lokalita existuje dodnes (Kukla 1952; Lysenko 1973; Skřivánek a Rubín 1973; Hromas 1975; Matoušek 1988; Petrbov in Čilek 1991, 1992; Sklenář 1992; Sklenář a Matoušek 1992, 1994; Peša 1997; Čilek 2000; Březina 2000). Dne 15. března 1951 přednesl Petrbov v Národním muzeu přednášku na téma: Výzkum jeskyně „Pomocná“ pro poznání paleoklimatu kultury stradonické (obr. 14).

Obrázek 14 Pozvánka na přednášku J. Petrbova o jeho výzkumech v „Pomocné“ jeskyni.

Figure 14 Invitation to the lecture of J. Petrbov concerning his investigations in the „Auxiliary“ cave

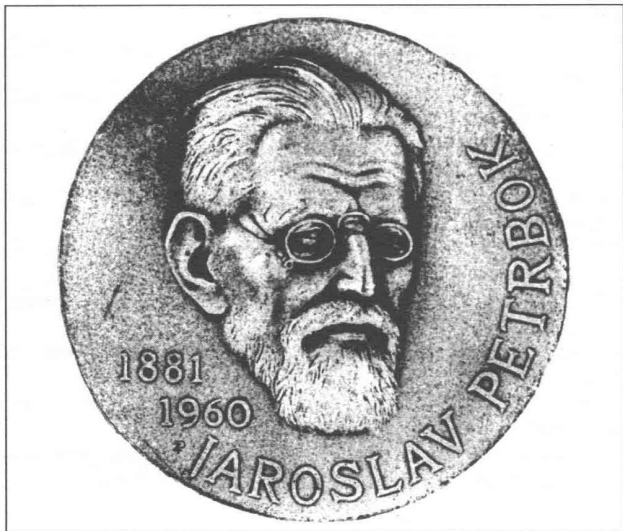
Po skončení prací v „Pomocné“ se Petrbok s J. Kovandou a jeho matkou 10. května 1951 opět vrátili do „Chlupáčovy sluje“ a pokračovali ve výkopech (Kovanda 1973).

7. Na závěr

Vše, co bylo výše uvedeno je podle pravdy. To potvrzují po přečtení rukopisu tohoto článku R. Horný a I. Chlupáč, kteří mi do něho také přispěli svými vzpomínkami a drobnými doplňky. Z toho každý může posoudit, co je v literatuře uvedeno korektně a co naopak. Pozice J. Petrboka i nás, jeho spolupracovníků nebyla tehdy nijak záviděníhodná. Vedle neskrývaného nepřátelství F. Proška jsme byli jako „Petrbokova parta“ ostatním vždy k posměchu a pobavení. (Uznávání byli pouze R. Horný a I. Chlupáč, kteří se již v té době zabývali studiem siluru a devonu, a proto do jeskyní přestali chodit). Petrbok sám vždy býval ústřední postavou rádoby zábavných, ale spíše bych řekl infantilních vyprávění o Českém krasu. A to si opravdu nezasloužil. Alespoň přiměřená, i když kriticky pojatá úcta k jeho dílu a věku by byla jistě patřičnější.

Ještě jednou připomínám následující: Nechci obhajovat a být zastáncem toho, jak a čím se Petrbok s ohledem na svůj věk, národu a zarputilost vzdaloval od moderního pojetí výzkumů. Zastávám se ho jako člověka, našeho nezištného a nadšeného učitele a hlavně - chci uvést na pravou míru jeho až příliš přehlížené či zkrácené zásluhy při objevech Koněpruských jeskyní. Tím ovšem nechci nijak napadat, zlehčovat či podceňovat výzkumný kolektiv, který začal v jeskyních od 18. října 1950 a zvláště od počátku roku 1951 programově pracovat. Snad kromě F. Proška, pro kterého jsem asi nebyl ve svých patnácti letech žádným partnerem, všichni ostatní aktéři, které jsem znal jak z prologických prací, tak i z výzkumů byli - a doufám, že i po přečtení tohoto článku zůstanou mémi přáteli, neboť si jejich práci vážím a proto je také ctím.

Nakonec chci znovu podtrhnout význam J. Petrboka nejen při výzkumech Českého krasu ale i kvartérní geologie v celé šíři včetně hraničních disciplín. I když dnes pracujeme jinými metodami výzkumu, než které si vypracoval on sám a u nichž setrval prakticky až do své smrti, náleží mu náš obdiv a úcta. Petrbok jednou kdesi napsal: „Každá práce, byť i dvouřádková, musí obsahovat něco, jinak se nevyhne plácání nesmyslů“. A on se skutečně snažil vše nové zveřejňovat. Mluvil jsem s ním v Krčské nemocnici krátce před jeho úmrtím. Tehdy mi řekl: „Vše, co jsem věděl a chtěl sdělit, jsem napsal, takže v této věci nemám žádné dluhy“.

Obrazek 15 Líc pamětní medaile od akad. sochaře Z. Preclíka, udělené Krasovou sekcí České speleologické společnosti jako uznání za výzkumy v krasu
Figure 15 Obverse of the commemorative medal by academic sculptor Z. Preclík awarded by the Karstic Section of the Czech Speleology Association as an appreciation for investigation in the karst

Literatura:

- Bílková D., Čílek V., Hromas J., Novotná J., Vávra M. (2002): *Navštivte ... Podzemí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. - Olympia: 1-272. Praha
- Brabenec J. (1962): Z přišelí zkamenělých bájí. - *Krásy domova*, 2: 5-7. Praha.
- Březina Z. (2000): Vzpomínky na počáteční dobu objevu jeskyní. - *Speleo (Praha)*, 30: 40-49.
- Čílek V. (1991): Na Zlatém koni. Nepublikovaný text Jaroslava Petrboka. - *Speleo (Praha)*, 5: 9-12.

- Čílek V. (1992): Čtyři rukopisy o Českém krasu. - *Speleo*, 9, 45-49. Praha.
- Čílek V. (2000): Z historie koněpruské oblasti. - *Knih. Čes. speleol. spol.*, 36: 6-22. Praha.
- Dostál F. (1974): Hledání Zlatého koně. - *Telegraf*, 12.III.1994. Praha
- Hampl-ČTK (1951): Nové objevy v Českém krasu. - *Svět v obrazech*, VII, 31, 28.VII.1951. Praha.
- Fridrich J., Sklenář K. (1976): Die paläolitische und mesolitische Höhlenbesiedlung des Böhmischen Karstes. - *Fontes Archeol. Pragenses, Mus. Nat. Pragae*, 16: 1-122. Praha.
- (hl) (1959a): Koněpruské jeskyně budou zpřístupněny. - *Lid. demokracie*, 21.I.1959: 3. Praha.
- (hl) (1959b): Zpřístupnění Koněpruských jeskyní u Berouna. - *Lid. demokracie*, 9.VI.1959: 3. Praha.
- Hromas J. (1962): Jeskyně „Zlomená“ v lomu Kobyla u Koněprus. - *Čas. Mineral. Geol.*, VII, 3: 356-357. Praha.
- Hromas J. (1975): 25 let od objevu Koněpruských jeskyní. - *Ochr. Přír.*, XXX, 5/6: 172-176. Praha.
- Hromas J., Stehlík V. (1965): *Český kras - Koněpruské jeskyně*. - Čedok: 1-6. Propagační skládka. Beroun.
- Chlupáč I.: MS - poznámkový deník od roku 1950 včetně.
- Chlupáč I. (1981): K stému výročí narození Jaroslava Petrboka (1881-1960). - *Čas. Mineral. Geol.*, 26, 3: 331. Praha.
- Chlupáč I. (1991): v dopise V. Čílkovi z 18. XI. 1990. - *Speleo (Praha)*, 5: 12. Praha.
- Chlupáč I., Horný R. (1951): Lom Kobyla u Koněprus. - *Čas. Nár. Mus., odd. přírodověd.*, CXVIII-CXIX, 1949-1950: 75-78. Praha.
- Imrich M. (1958): V podzemí Zlatého koně. - *Svoboda*, 15.IV.1958: 1. Praha.
- Imrich M. (1959): Tajemství pod Zlatým koněm. - *Mladá fronta*, I.VIII.1959: 5. Praha.
- Klempera J. a kol. (1961): *Krápníkové jeskyně u Koněprus, Kotys a Čertovy schody*. - Sport. a turist. nakl.: 1-29. Praha.
- Komaško A. (2000): Koněpruské jeskyně - v roce 2000 uplyne padesát let od jejich znovuobjevení. - *Speleo (Praha)*, 30: 49-51.
- Kopš J. (1955): Objevujeme tajemství Zlatého koně. - *Svoboda*, 2.IX.1955: 9. Praha.
- Kopš J. (1959): *Krápníkové jeskyně na Zlatém koni u Koněprus*. - ONV Beroun, KNV Praha, Turista: 1-22. Praha.
- Kopš J. (1961): Malé tajemství Zlatého koně. - *Budovatel*, 11.III.1961: 3. Beroun.
- Kopš J. (1962): Jeskyně „Ztracená“ na Zlatém koni u Koněprus. - *Čs. kras*, 13: 215-217. Praha.
- Kopš J. (1973): Letopisy koněpruského krasu. - *Zemské noviny*, 24.III.1973. Praha.
- Kopš J. (1975a): První popis koněpruského krasu. - *Naše rodina*, 10.IX.1975, 37: 13. Praha.
- Kopš J. (1975b): Český kras má stále ještě svá tajemství. - *Svoboda*, 13.IX.1975. Praha.
- Kopš J., Stehlík V. (1962): *Koněpr. jeskyně u Berouna*. - Orbis: 1-25. Praha.
- Kovanda J. (1973): Výzkumy výplně Chlupáčovy sluje u Koněprus. - *Sbor. geol. Věd, Ř. A.*, 9: 131-148. Praha.
- Kovanda J. (1981a): Jaroslav Petrbok - svérázný badatel. - *Stalagmit, Sbor. prací ke 100. výročí narození J. Petrboka*: 3-6. Praha.
- Kovanda J. (1981b): Význam Jaroslava Petrboka pro československou malakozoologii. - *Stalagmit, Sbor. prací ke 100. výročí narození J. Petrboka*: 6-8. Praha.
- Kučera B., Hromas J., Skřivánek F. (1981): *Jeskyně a propasti v Československu*. - Academia: 1-254. Praha.
- Kukla J. (1951a): Petrbokova sluj, největší česká krápníková jeskyně. - *Příroda*, 44, 5-6: 85-88. Brno.
- Kukla J. (1951b): Nové jeskyně na Zlatém koni u Koněprus. - *Čl. kras*, IV: 13-16. Brno.
- Kukla J. (1952): Zpráva o výsledcích výzkumů jeskyní na Zlatém koni u Koněprus v roce 1951, prováděných Krasovou sekcí Přírodovědeckého klubu v Praze. - *Čs. kras*, V, 3-4: 49-68. Brno.
- Kukla J. (1962): Odešel J. Petrbok (25. října 1981 - 14. prosince 1960). - *Čs. kras*, 13: 171-173. Praha.
- Kuranda M. (1995): Ze vzpomínek na profesora Petrboka. - *Listy Prahy*, 14, 8 a 9. Praha.
- Linhart L. (1975): Největší česká krápníková jeskyně. - *Svět motorů*, 5.I.1975. Praha.
- Lion J. (1950): Krápníkové jeskyně u Prahy. - *Svobodné slovo*, 2.XII.1950: 5. Praha.
- Ložek V. (1955): Měkkyši československého kvartéru. - *Rozpr. Ústř. Úst. geol.*, XVII: 1-510. Praha.

- Ložek V. (1956): *Klíč československých měkkýšů*. - Vydav. Slov. Akad. Vied: 1-437. Bratislava.
- Ložek V. (1962): Jaroslav Petrbok a jeho význam pro československou kvartérní geologii. - *Antropozoikum*, IX (1961): 7-11. Praha.
- Ložek V. (1964): Quartärmollusken der Tschechoslowakei. - *Rozpr. Ústř. Úst. geol.*, 31: 1-374 p. Praha.
- Ložek V. (1981): Život, dílo a odkaz Jaroslava Petrboka. - *Stalagmit, Vzpomínka na J. Petrboka 1881-1961*: 2-3. Praha.
- Lysenko V. (1970): 20 let Koněpruských jeskyní. - *Lidé a Země*, 4: 169-171. Praha.
- Lysenko V. (1973): Nový objev v Koněpruských jeskyních. - *Lidé a Země*, 22, 1: 34-35. Praha.
- Mach V. (1951): Objev nejkrásnější české krápníkové jeskyně v pražském okolí. - *Vesmír*, 29, 5: 114-115. Praha.
- Mareš K. (1997): Vzpomínky skalníka Mareše, objevitele Koněpruských jeskyní. - *Knih. Čes. speleol. Spol.*, 29: 44-50. Praha.
- Matoušek V. (1988): Využívání jeskyní v Českém krasu od mladší doby kamenné. Část I. - soupis lokalit. - *Čes. kras (Beroun)*, XIV, 17-32.
- Moucha P. (1988): Příroda Českého krasu. - in: Kuklík K.: *Chráněná krajinná oblast Český kras*. Edice Má vlast, 15: 17-30. ČTK-Pressfoto. Praha.
- Moucha P. (1994): Zlatý kůň. - *Nika*, XV, 10: 4-6. Praha.
- Moucha P. (1996): NPP Zlatý kůň. - in: Němec J., Ložek V. et al.: *Chráněná území ČR - I Střední Čechy*: 261. Consult. Praha.
- Němec J. (1982): Geologie chráněného přírodního výtvaru Zlatý kůň. - *Bohemia Centralis*, 11: 29-59. Praha.
- Němec J., Bosák P. (1980): Geologie, paleontologie a krasové jevy chráněného území Lom na Kobyle. - *Bohemia Centralis*, 9: 7-26. Praha.
- Peša V. (1997): Jeskyně Českého krasu v mladší době bronzové až halštatské. - *Knih. Čes. speleol. Spol.*, 29: 111-132. Praha.
- Petrbok J. (1922): Z výzkumu Českého krasu. - *Kráska našeho domova*. Praha.
- Petrbok J. (1948?): *Vlastní práce*. - Nákladem vlastním: 1-25. Praha.
- Petrbok J. (1950a): Jeskyně „Ztracená“ u Koněprus (okres Beroun). - *Čl. kras*, III: 236-241. Brno.
- Petrbok J. (1950b): Nově objevené prostory jeskyně „Ztracené“ na Kobyle u Koněprus v Čechách. - *Čl. kras*, III: 293. Brno.
- Petrbok J. (1950c): Noví měkkýši českého pliocenu z tzv. „Chlupáčovy sluje“ u Koněprus v Českém krasu. - *Čl. kras*, III: 262. Brno.
- Petrbok J. (1951): Zlatý kůň. - *Nová skutečnost*, V, 6: 11-12. Praha.
- Petrbok J. (1952): „Chlupáčova sluj“ u Koněprus. - *Lidé a Země*, 1, 3: 90-95. Praha.
- Petrbok J. (1955): Paleomalakozoologické a paleoosteologické příspěvky ke studiu Českého krasu. - *Antropozoikum*, IV (1954): 169-180. Praha.
- Petrbok J., Horný R. (1950): Radvanská jeskyně před Karlštejnem (36. jeskyně). - *Čl. kras*, III: 183. Brno.
- Prošek F. (1952): Výzkum v jeskyni na Zlatém koni u Koněprus. - *Archeol. Rozhl.*, IV: 206-209. Praha.
- Prošek F., Ložek V., Hokr Z., Vlček E. (1952): Zpráva o výzkumu pleistocenních uloženin v jeskyni na Zlatém koni u Koněprus. - *Věst. Ústř. Úst. geol.*, XXVII, 6: 254-257. Praha.
- Prošek F., Vlček E. (1952): Nález pleistocenního člověka v jeskyni Zlatého koně u Koněprus. - *Vesmír*, 31: 199. Praha.
- Rataj J. (1951): Objev nových jeskyní u Koněprus v Čechách. - *Archeol. Rozhl.*, III: 71. Praha.
- Saudek K. (1975): 25. výročí objevu Koněpruských jeskyní. - *Speleo (Praha)*, 9: 67.
- Sklenář K. (1992): Balada o dědu krasovém. Jaroslav Petrbok a Český kras. - *Speleo (Praha)*, 9: 3-13.
- Sklenář K., Matoušek V. (1992): Osídlení jeskyní Českého krasu od neolitu po středověk. - *Zpr. Čes. Spol. archeol. při ČSAV*, Supl. 14. Praha.
- Sklenář K., Matoušek V. (1994): Die Höhlenbesiedlung des böhmischen Karstes von Neolithikum bis zum Mittelalter. - *Fontes Archeol. Pragenses Mus. Nat. Pragae*, 20: 1-212. Praha.
- Skřivánek F., Rubín J. (1973): *Caves in Czechoslovakia*. - ČSAV: 1-133. Benešov u Prahy.
- Stárka V. (1951a): Objev krápníkové jeskyně. - *Svět v obrazech*, 31.III.1951: 14. Praha.
- Stárka V. (1951b): Podzemní krásy 40 km od Prahy. - *Květy*, 20, 20.V. 951. Praha.
- Stárka V. (1951c): Petrbokova jeskyně v Českém krasu. - *Turistika - Horolezectví*. Praha.
- Stárka V. (1952): Hlavní data o výzkumných pracích v jeskyních Zlatého koně. - *Čl. kras*, V, 7-10: 161-163. Brno.
- Stárka V. (1955): *Český kras a jeskyně na Zlatém koni*. - Stát. tělovýchovné nakl. 1-55. Praha.
- Stárka V. (1960): Historie Koněpruských jeskyní. - *Lidé a Země*, 9, 1: 10-13. Praha.
- Stárka V. (1978): *Český kras*. - Malý průvodce Olympiá: 1-91. Praha.
- Stárka V. (1984): *Český kras*. - Středočeské nakl. a knihkupectví v Praze: 1-206. Praha.
- Stárka V. (1997): Jak byly objeveny Koněpruské jeskyně. - *Knih. Čes. speleol. Spol.*, 29: 7-20. Praha.
- Stárka V. (2000): Z historie 50. výročí objevu Koněpruských jeskyní v Českém krasu. Vzpomínky z té doby před půl stoletím. - *Speleo (Praha)*, 30: 37-40. Praha.
- Šnajdr M., Mach V. (1951): Objev největší české jeskyně u Koněprus. - *Člověk a příroda*, I, 6: 88-89, 12. II.1951. Praha.
- Táborský K. (1961): Jaroslav Petrbok a jeho tvůrčí práce v zoologii. - *Čas. Nár. Muzea, odd. přírodověd.*, CXXX, 1: 88-96. Praha.
- Vlček E. (1951): Nálezy pleistocenního člověka v Čechách. - *Čas. lékařů českých*, 49 a 90, 7.XII.1951: 1457-1462. Praha.
- Vlček E. (1952a): Zbytky pleistocenního člověka z jeskyně na Zlatém koni. - *Archeol. Rozhl.*, IV: 209-213. Praha.
- Vlček E. (1952b): Soupis nálezů pleistocenního člověka v Československu. - *Antropozoikum*, II (1952): 205-224. Praha.
- Vlček E. (1952c): Nález pleistocenního člověka v jeskyních Zlatého koně. - *Čs. kras*, V: 7-10, 180-191. Brno.
- Vlček E. (1957): Pleistocenní člověk z jeskyně na Zlatém koni u Koněprus. - *Antropozoikum*, VI (1956): 283-311. Praha.
- Vlček E. (1997): Nálezy fosilních opic v krasových výplních ČR a SR. - *Knih. Čes. speleol. Spol.*, 29: 133-157. Praha.
- Vojtíš V. (1982): *Speleologické exkurze po Českém krasu*. - Setkání speleologů v Českém krasu s mezinárodní účastí. MS Čes. speleol. Spol. Praha.
- Vrátný J. (1984): Z historie Koněpruských jeskyní. - *Čes. kras (Beroun)*, IX: 8-16. Beroun.
- (vs) (1952): Koněpruské jeskyně. - *Lidová demokracie*, 30.XI.1952: 6. Praha.
- Zázvorka V. (1951): Předběžná zpráva o nálezech fosilních kostí na Zlatém koni u Koněprus (Střední Čechy). - *Čs. kras*, IV: 60-66. Brno.
- Zázvorka V. (1961): Jaroslav Petrbok paleontolog a paleontologický sběratel. - *Čas. Nár. Muzea, odd. přírodověd.*, CXXX, 1: 97-102. Praha.